

УДК 339.3.025.422

Тенденції розвитку внутрішньої торгівлі в Україні

Пугачевська К.Й.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами
Мукачівського державного університету

У статті здійснено аналіз розвитку внутрішньої торгівлі в Україні та визначено проблеми в її функціонуванні з огляду на перебування роздрібною та гуртовою торгівлі під впливом змін, зумовлених економічними та політичними факторами. Проведено аналіз індикаторів соціально-економічного розвитку України. Оцінено показники роздрібного та оптового товарообігу підприємств України за регіонами та товарними групами.

Ключові слова: внутрішній ринок, роздрібний товарообіг, торговельне підприємство, умови торгівлі, конкурентоспроможність, інфляція, тенденції розвитку, економічна політика.

Пугачевская Е.И. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННЕЙ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ

В статье проведен анализ развития внутренней торговли в Украине и определены проблемы в ее функционировании, учитывая пребывания розничной и оптовой торговли под влиянием изменений, обусловленных экономическими и политическими факторами. Проведен анализ индикаторов социально-экономического развития Украины. Оценены показатели розничного и оптового товарооборота предприятий Украины по регионам и товарным группам.

Ключевые слова: внутренний рынок, розничный товарооборот, торговое предприятие, условия торговли, конкурентоспособность, инфляция, тенденции развития, экономическая политика.

Pugachevska K. TRENDS OF DOMESTIC TRADE DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article analyzes the development of domestic trade in Ukraine and identifies problems in its functioning in view of the presence of retail and wholesale trade under the influence of changes due to economic and political factors. The analysis of indicators of social and economic development of Ukraine was conducted. The indicators of retail and wholesale turnover of Ukrainian enterprises by regions and product groups are estimated.

Keywords: domestic market, retail trade, trade enterprise, trade conditions, competitiveness, inflation, retail trade turnover, development tendencies, economic policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Торговля є найважливішою сферою формування і стабілізації споживчого ринку, координуючою ланкою в системі міжгалузевих, регіональних та міжрегіональних зв'язків, дієвим механізмом задоволення соціальних потреб, сприяє ефективному розвитку виробництва і впливає на формування його обсягів і перспективних напрямів. Сучасний розвиток національної економіки характеризується поступовою трансформацією, зумовленою впливом євроінтеграційних процесів, лібералізації у сфері зовнішньоекономічної діяльності, дестабілізації глобальних торговельних регуляторів та залучення країн у міжнародні економічні відносини.

Торговельна діяльність відіграє ключову роль у просуванні товарів від виробника до споживача шляхом передавання права власності на товари. Розвиток торговельної мережі є одним із показників стану розвитку внутрішнього ринку споживчих товарів. За таких умов зазнають змін пріоритети економічних і товарних відносин України, що потребує адаптації

внутрішнього ринку до міжнародних вимог для забезпечення внутрішньої та міжнародної конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми та перспективи розвитку внутрішньої торгівлі України аналізувалися в працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: В. Апопій, І. Височин [5], Н. Голошубова, С. Давиденко [1], Я. Жаліло [4], Ю. Кіндзерський, В. Лагутін, А. Мазаракі [3], О. Мазур, В. Точилін [7], В. Торпоков, М. Якубовський [8]. Праці науковців містять широке коло проблем теоретичного та прикладного характеру, пов'язаних із функціонуванням сфери торгівлі та внутрішнього ринку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У роботах наведених вище авторів досліджуються методологічні, теоретичні та практичні аспекти розвитку внутрішньої торгівлі в Україні. Аналіз опублікованих робіт, матеріалів наукових конференцій і дискусій, присвячених дослідженню цієї теми, показав, що вона має ще багато недосліджених теоретичних питань та невирішених практичних проблем.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні тенденцій та проблем розвитку сфери внутрішньої торгівлі на основі характеристики роздрібного товарообігу як макроекономічного показника та визначенні його зв'язку з такими індикаторами, як рівень купівельної спроможності населення, стабільність національної грошової одиниці, стан грошового обігу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сфері внутрішньої торгівлі функціонують специфічні економічні відносини, на основі яких устанавлюється особлива ринкова форма зв'язку між виробництвом і споживанням, забезпечується реалізація товарів і вартості. Зазвичай логічним завершенням процесу товарного виробництва є реалізація товарів на ринку [1].

В умовах євроінтеграційних прагнень України, незважаючи на труднощі соціально-економічного й політичного характеру, торговельна діяльність залишається однією з ключових галузей національної економіки. За даними національних рахунків, частка доданої вартості, що формується у сфері оптової та роздрібної торгівлі, у 2015 р. досягла 16,2%, частка зайнятих у сфері торгівлі становила 26,4%, а частка реалізованої продукції у загальному обсязі – 37,7% [2]. Разом із тим активні темпи розвитку торгівлі супроводжуються суттєвими структурними трансформаціями і протиріччями.

Кількісні та якісні перетворення у внутрішній торгівлі України відбуваються під впливом низки факторів, серед яких слід виділити купівельну спроможність, рівень товарозабезпечення, рівень розвитку матеріально-технічної бази, інституціональні перетворення, а також рівень концентрації та конкуренції.

Упродовж 2000–2016 рр. економічне зростання в Україні характеризувалося нестабільністю, суттєвим зниженням реальних темпів у 2005 і 2008 рр., кризовим спадом у 2009 р., наростаючим падінням ВВП починаючи з 2013 р. та поступовим пожаттям у 2016 р., про що свідчить показник 2,3%. Падіння промислового виробництва у 2009 р. становило 22% і було зумовлено наслідками світової фінансово-економічної кризи. Однак у 2015 р. знову було зафіксоване вкрай високе падіння (на рівні 13,4%), що було зумовлене скороченням зовнішнього і внутрішнього попиту на товари та послуги та зменшення обсягу прямих іноземних інвестицій. Незважаючи на позитивну динаміку

виробництва сільськогосподарської продукції протягом тривалого часу, у 2015 р. спостерігалось її скорочення на 4,8%. Зростання інфляції (43,3% у 2015 р.) значно вплинуло на обсяги реальних наявних доходів населення, що в 2015 р. зменшилися на 27,7%. Рівень інфляції у 2016 р. становив 12,4% [2].

Протягом 2014–2015 рр. спостерігалось зменшення фізичних обсягів роздрібного товарообігу – 90,0% та 80,2% відповідно. Суттєвим залишається розрив в обсягах роздрібного товарообігу в міських та сільських регіонах. Зокрема, у 2005 р. цей розрив становив 5,54 рази на користь міських поселень, а у 2016 р. – 5,12 рази. Крім того, забезпеченість населення об'єктами торгівлі у міських поселеннях краща на понад третину, а торговельною площею – майже у чотири рази. Наведені тенденції вказують на погіршення розвитку внутрішнього споживчого ринку та, як наслідок, якості життя населення, результатом чого є зменшення інвестиційної привабливості сільських поселень, підвищення рівня їх периферійності та депресивності.

Скорочення роздрібної торговельної мережі у сільській місцевості гальмує позитивні зрушення в територіальній організації роздрібної торгівлі. Останнім часом роздрібна торгівля в Україні перебуває під впливом кризових явищ. Фінансова та інвестиційна нестабільність у країні, зумовлена політичними й економічними перетвореннями, призводить до зниження попиту на товари, послуги та формування суттєвих диспропорцій на споживчому ринку України. Період 2012–2015 рр. характеризується зменшенням оптового товарообігу, однак у 2016 р. спостерігається зростання його обсягу на 4,7%.

Незважаючи на зменшення обсягів роздрібного товарообігу у фізичних обсягах, у грошовому виразі спостерігається зростання його обсягів протягом 2012–2016 рр. – з 405,1 млрд. грн. до 556,0 млрд. грн. Тенденції розвитку оптового товарообігу характеризуються менш стабільною динамікою. Незважаючи на приріст упродовж 2015–2016 рр., у 2009 р. та 2014 р. спостерігалось зменшення його обсягів (рис. 1).

Зростання й удосконалення внутрішнього ринку значною мірою залежать від динамічного та ефективного розвитку торгівлі вітчизняними товарами широкого вжитку. В Україні сформувався специфічний трисегментний внутрішній ринок: організований ринок, який охоплює облікований товарообіг зареєстрованих торговельних підприємств; ринок фізич-

них осіб – приватних підприємців, який охоплює дрібнооптову і дрібнороздрібну мережу; тіньовий сегмент, який включає незареєстровану мережу торгівлі [3, с. 18].

Слід відзначити, що в структурі обсягу виробленої продукції частка оптової та роздрібно торгівлі протягом 2012–2014 рр. зростає з 16,0% до 17,1%, однак у 2015 р. спостерігалося зменшення її частки на 1,1 в. п. порівняно з 2014 р. (табл. 1). Натомість значною мірою протягом 2012–2015 рр. зростає частка сільського господарства в обсягах виробленої продукції (з 5,6% у 2012 р. до 10,9% у 2015 р.).

Важливим аспектом аналізу розвитку роздрібно товарообігу підприємств України є його регіональний розподіл (рис. 2). Як свідчить статистика, у 2016 р. найбільші обсяги роздрібно товарообігу припадали на підприємства Києва – 19,4%, що зумовлено передусім чисельністю його мешканців (зокрема, станом на 1 січня 2017 р. кількість постійного населення Києва становила 2 925 тис. осіб), концентрацією значних обсягів грошових доходів населення та їх витрачанням на придбання товарів саме у цьому регіоні, зосередженістю значної кількості оптових та роз-

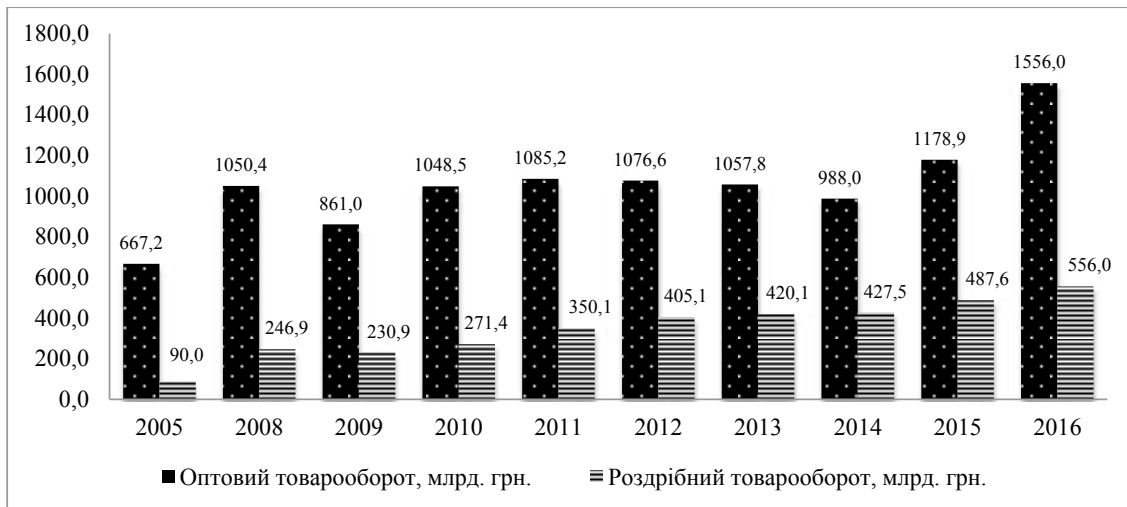

Рис. 1. Динаміка роздрібно та оптового товарообігу підприємств торгівлі України за 2005–2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [8]

Таблиця 1

Обсяг виробленої продукції (робіт, послуг) підприємств України в 2012–2015 рр.

Вид економічної діяльності	2012		2013		2014		2015	
	млрд. грн.	у % до підсумку	млрд. грн.	у % до підсумку	млрд. грн.	у % до підсумку	млрд. грн.	у % до підсумку
Сільське, лісове та рибне господарство	154,6	5,6	174,6	6,5	288,1	9,0	436,3	10,9
Промисловість	1289,4	46,8	1215,3	45,2	1432,2	44,9	1868,8	46,8
Будівництво	130,3	4,7	158,9	5,9	171,5	5,4	156,9	3,9
Оптова та роздрібна торгівля	441,1	16,0	398,9	14,8	546,5	17,1	636,8	16,0
Транспорт	203,8	7,4	202,4	7,5	212,5	6,7	314,3	7,9
Фінансова та страхова діяльність	222,6	8,1	200,5	7,5	87,3	2,7	92,9	2,3
Інші види економічної діяльності	199,7	7,3	219,6	8,2	452,7	14,2	485,2	12,2
Усього	2754,9	100,0	2687,6	100,0	3190,8	100,0	3991,2	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [8]

дрібних підприємств (1 042 одиниці станом на 01.01.2017, що становить майже 9% загальної їх чисельності). З-поміж інших регіонів країни помітними обсягами роздрібногo товарообігу характеризуються підприємства Дніпропетровської (9,85%), Харківської (7,29%), Одеської (7,19%), Львівської (5,38%) областей. Слід відзначити, що взятий для порівняння 2010 р. чітко відображає значну питому вагу Донецької (9,07%) та Луганської (3,28%) областей у структурі роздрібногo товарообігу, частка яких у результаті окупації частини східних регіонів України становила в 2016 р. 6,46% та 1,75% відповідно.

Товарна структура оптового товарообігу торговельних підприємств у 2005–2016 рр. майже не зазнала суттєвих змін, і частка продовольчих товарів у 2016 р. становила 16,2%,

а непродовольчих – 83,8%. У структурі роздрібногo товарообігу частка продовольчих товарів становить 41%, а непродовольчих – 59% (табл. 2).

Одним із важливих аспектів дослідження структури товарообігу є дослідження частки споживчих товарів, вироблених на території України. Досліджувані показники дають змогу частково оцінити експансію імпорتنих товарів на території України та виявити ті види діяльності, які неспроможні задовольнити внутрішній попит конкурентоспроможною вітчизняною продукцією [4, с. 43].

Слід відзначити тенденцію до зростання частки імпоротної продукції на внутрішньому ринку України. Статистика свідчить, що частка продажу споживчих товарів, вироблених на території України, зменшується. Якщо

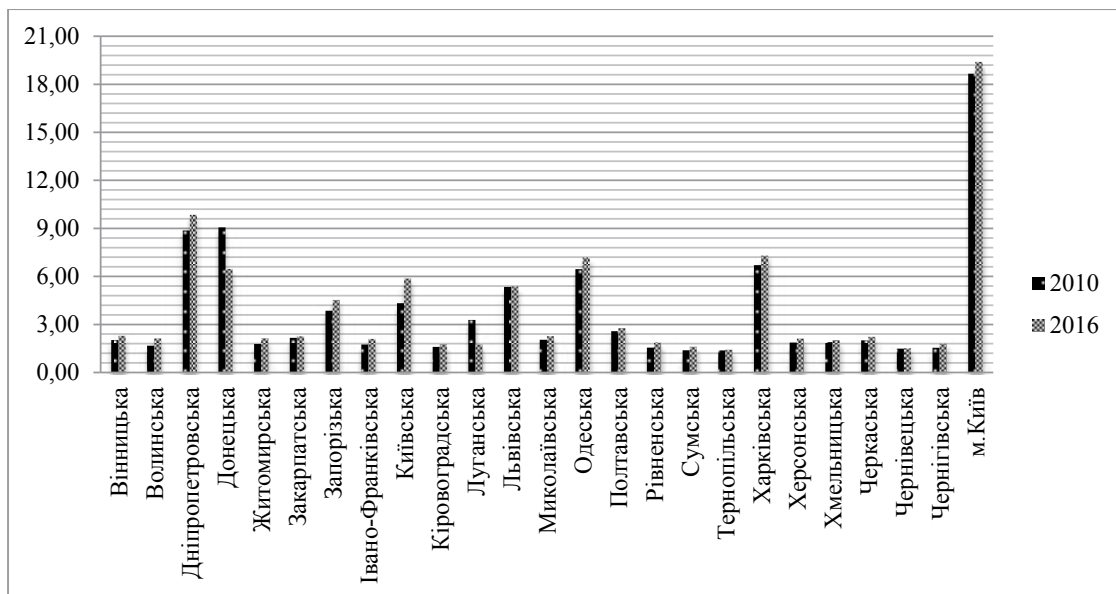

Рис. 2. Регіональна структура роздрібногo товарообігу в Україні в 2010–2016 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [8]

Таблиця 2

Товарна структура роздрібногo та оптового товарообігу торговельних підприємств в Україні, %

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Оптовий товарообіг, у т. ч.												
- продовольчі товари	16,1	16,4	16,2	15,5	20,6	19,5	17,6	19,7	18,6	19,7	18,0	16,2
- непродовольчі товари	83,9	83,6	83,8	84,5	79,4	80,5	82,4	80,3	81,4	80,3	82,0	83,8
Роздрібний товарообіг, у т. ч.												
- продовольчі товари	41,6	38,2	35,3	34,4	40,0	39,5	38,9	40,2	41,1	41,3	41,1	41,0
- непродовольчі товари	58,4	61,8	64,7	65,6	60,0	60,5	61,1	59,8	58,9	58,7	58,9	59,0

Джерело: побудовано автором за даними [8]

в 2005 р. їхня частка становила 70,5%, то в 2016 р. – лише 55,8%, тобто практично половина товарів, яка реалізується на внутрішньому ринку України, є продукцією іноземного походження. Частка продовольчих товарів вітчизняного виробництва за 2005–2016 р. зменшилася лише на 6,4%, однак ситуація, яка склалася з непродовольчими товарами, вказує на надкритичний рівень імпортової залежності за окремими товарними позиціями. Частка непродовольчих товарів, які вироблені на території України, в 2005 р. становила 57,6%, поступово зменшуючись щорічно і досягнувши 35,6% у 2016 р (табл. 3).

Відсутність стратегічного підходу до вирішення проблеми насичення внутрішнього ринку за рахунок відповідного збільшення обсягів внутрішнього виробництва на основі розвитку імпортозамінної продукції призводить до формування високої залежності внутрішнього ринку від імпорту, а також до необхідності нарощування експорту для покриття дефіциту рахунку поточних операцій платіжного балансу. Відкритість національної економіки закріплює вразливість внутрішнього ринку від коливань зовнішньої кон'юнктури та несприятливих світових тенденцій. Отже, виникає потреба у зниженні імпортозалежності товарних ринків, створенні умов для зниження залежності від кон'юнктури зовнішніх ринків, забезпеченні позитивного впливу імпорту на виробництво, зміцненні на цій основі конкурентоспроможності вітчизняної економіки [1, с. 19].

За таких умов необхідним є вжиття заходів, спрямованих на підтримку українських товаровиробників на внутрішньому ринку України. Основна увага при цьому має приділятися стимулюванню споживчого попиту на вітчизняні товари та створенню необхідної нормативно-правової бази для забезпечення їх доступності для населення. Поряд із прямими заходами стимулювання споживчого попиту (зростанням реальних доходів населення) слід розробити інструменти непрямого, зокрема через вплив на уподобання спожива-

чів шляхом пропаганди вітчизняних товарів [5, с. 35]. Девальвація гривні підвищила ціни на імпорту продукцію на внутрішньому ринку України, і, власне, цей фактор може спрацювати на користь внутрішнього товаровиробника в частині підвищення його цінової конкурентоспроможності, що в науковій літературі визначається як явище пасивного імпортозаміщення. Однак з урахуванням невисоких темпів зростання промислового виробництва та з урахування рівня зношеності основних фондів (60,1% у 2015 р.) виникає проблема у спроможності вітчизняного виробництва забезпечити задоволення внутрішнього попиту якісною продукцією. Це зумовлює імпортну експансію ринку України товарами з Китаю, частка яких у загальному обсязі імпорту в 2016 р. становить понад 11,94% [2].

Висновки з цього дослідження. Проведений аналіз дав змогу підтвердити значимість індикаторів розвитку внутрішнього ринку в характеристиці масштабів та рівня задоволення попиту населення, стимулюванні розвитку виробництва та прискоренні оборотності капіталу виробничих підприємств, підвищенні швидкості грошового обігу та поліпшенні інших макроекономічних показників.

Внутрішній ринок України характеризується згортанням пропозиції товарів вітчизняного виробництва, збільшенням імпортової компоненти у задоволенні внутрішнього попиту і, як наслідок, зростанням негативного сальдо зовнішньої торгівлі промисловими товарами, що формує потенційні загрози національній безпеці України. Тенденція до нарощення частки імпортерів на внутрішньому ринку України не відповідає національним економічним інтересам і стримує потенціал розвитку вітчизняного виробництва. Отже, необхідне формування нової моделі внутрішнього споживання, яка б поєднувала інтереси споживачів із перспективами розвитку вітчизняного виробництва. У розробленні конкретних адресних заходів щодо подолання вищеведених проблем полягатимуть перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Таблиця 3

Частка продажу споживчих товарів, які вироблені на території України, через торгову мережу підприємств

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усі товари	70,5	67,3	64,5	63,1	67,4	64,3	61,9	58,9	57,2	57,8	58,1	55,8
Продовольчі товари	90,9	89,3	88,2	88,2	88,4	88,2	87,2	86,3	85,5	85,6	85,2	84,8
Непродовольчі товари	57,6	55,2	52,9	51,2	54,7	50	47,2	41,9	39	39,5	39,3	35,6

Джерело: побудовано автором за даними [8]

ЛІТЕРАТУРА:

1. Давиденко С.В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України / С.В. Давиденко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 93–101.
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Мазаракі А., Лагутін В. Ринок споживчих товарів в Україні: посткризові тенденції / А. Мазаракі, В. Лагутін // Економіка України. – 2011. – № 9. – С. 17–26.
4. Жаліло Я.А. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я.А. Жаліло, К.А. Кононенко, В.М. Яблонський [та ін.] ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.
5. Височин І.В. Роздрібний товарооборот підприємств як індикатор соціально-економічного розвитку / І.В. Височин // Економіка України. – 2013. – № 7(620). – С. 34–43.
6. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / За ред. академіка НАН України С.І. Пирожкова. – К. : НІПМБ, 2003. – 42 с.
7. Ринки реального сектору економіки України: структурно-інституціональний аналіз / В.О. Точилін, Т.О. Осташко, О.В. Пустовойт [та ін.] ; за ред. В.О. Точиліна ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 640 с.
8. Якубовський М.М. Внутрішній ринок як дзеркало проблем української промисловості / М.М. Якубовський // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 4–15.
9. E-commerce in Ukraine 2013-2015: From troubled times to future growth [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uadn.net/files/ua_ecommerce.pdf.